

Sæson 4, episode 6: Mouhot

Four, three, two, one, zero. Lift off. We have a lift off.

Hele verden lytter med, da Apollo 11 med Armstrong om bord begiver sig af sted for at blive de første mennesker på Månen. It's one small step for man, one giant leap for mankind.

Efter et års opslidende eftersøgning gennem Congos dybeste jungle finder Stanley endelig den savnede Doktor Livingstone.

Henri Mouhot finder ved et tilfælde verdens største religiøse tempel, Angkor Wat, i Cambodja, og kort efter blev han bidt af et dødbringende insekt.

Du lytter til Den yderste grænse. Jeg hedder Bjørn Harvig, og har været formand for Eventyrernes Klub.

I denne fjerde sæson dykker jeg ned i de første og største vestlige opdagelsesrejsende i det 19. og 20. århundrede. Vi skal ikke til Arktis, men derimod Jorden rundt og ud til den absolut yderste grænse. Vi skal i kano gennem det ukendte Amerika, på jagt efter Nilens udspring, udforske Sydamerika og finde den største inkaby, Machu Picchu.

Året er 1860. Den franske videnskabsmand og eventyrer Henri Mouhot har gennem tre år rejst rundt i Sydøstasien efter nye arter af insekter, da han mere eller mindre tilfældigt i den cambodjanske jungle pludselig står foran et gigantisk tempel med høje tårne formet som lotusblomster større end nogen kirke i verden, bygget af flere sten en Keopspyramiden. De få munke, der bor i området, fortæller, at templet har bygget sig selv. Andre, at det altid har stået der. Hvad Mouhot ikke ved er, at han har fundet kongetempet Angkor Wat, Khmerimperiets hjerte i en by, der var større end nutidens Paris. Hvordan kan det være, at verden ikke kendte til dette utrolige bygningsværk? Hvorfor var Mouhots genopdagelse så vigtig? Og hvad blev hans skæbne? Det vil jeg tale med dagens gæst om, Jesper Kurt-Nielsen, du er historiker, forfatter og museumsinspektør på Nationalmuseet. Velkommen!

Tak!

Mouhot genopdagede Angkor Wat. Men du genopdagede på en måde Mouhot. Lyder det kryptisk? Måske, men det vender vi tilbage til senere. For Jesper, jeg synes inden vi går i gang, så kunne jeg godt tænke mig, at vi kom i den rette stemning. I en, hvad kan vi kalde det, sydøstasiatisk stemning. Vi skal høre et lille klip med musik fra en traditionel tostrengt guitar, som hedder en chapei, og som faktisk er afbilledet på talrige vægge inde i Angkor Wat. Prøv at lytte med.

Jesper, hvem var han? Mouhot?

Mouhot er relativt ukendt i Danmark, men han er en superstjerne i Frankrig. Han er måske også et bevis på, at vi i Danmark er rettet meget mod den angelsaksiske verden.

Vi kender jo alle de store opdagelsesrejsende i England og i USA, men mange af de andre europæiske opdagelsesrejsende er gået i glemmebogen. Fra Frankrig, dem fra Tyskland, dem fra Belgien, Holland og Italien og Frankrig.

Og Henri Mouhot, han er stor. Han var på mange måder med til at skabe den franske identitet og det franske imperium. Han blev født i 1826, og han studerede oldgræsk. Han var sprogmand med andre ord. Og som 18-årig tog han til Sankt Petersborg. Det må også have været ret eksotisk at tage fra Frankrig til Sankt Petersborg på daværende tidspunkt, men det var faktisk ikke så usædvanligt, fordi russerne har altid været frankofile. Når man ser fransk påvirkning på deres kunst og musik og ballet og så videre. Altså Frankrig er bare stor i Rusland, og den dag i dag er Paris meget ofte et af de steder, som russere altid først besøger. Så det var faktisk helt naturligt.

Hvad skulle han? Hvad skulle han i Rusland?

Han underviste i oldgræsk og fransk blandt andet på militærakademiet, og det gør han i ti år, og han ender faktisk med at blive professor. Men han har også en lille sidegesjæft, forstået på den måde han skulle også have en hobby. Han interesserede sig utrolig meget for biologi og zoologi.

Det brugte han faktisk en hel del tid på. Det bliver jo så også hans skæbne.

Så sker der jo altså det på et tidspunkt, at så har vi det, der hedder Krimkrigen. Og det er jo en krig, hvor man har Zar-Rusland på den ene side, og så har man så England og Frankrig blandt andet, også det ottomanske imperium på den anden side. Og som han selv skrev, så mente han nu nok, at russerne var storsindede nok til, at han kunne blive, men han følte nu nok, at han skulle hjem. Når der nu var krig.

Så kommer han hjem, og han opholder sig blandt andet... Han rejser lidt rundt og opholder sig blandt også i England og i 1856, der bliver han så gift. Og det er altid væsentligt at blive gift. Men i det her tilfælde kan det også godt være, at det er det, der er med til at skabe hans fremtid, fordi han bliver faktisk gift med en niece til Mungo Park. Og dem der ikke ved hvem Mungo Park er, så vil jeg sige: Det er ikke kun et teater i Allerød. Det er navnet på en engelsk opdagelsesrejsende, som rejser i Vestafrika.

Så der har han jo siddet i en familien, som har været vant til at rejse ud i verden. Så jeg gætter på, at der altså er gået en tælleprås op for ham, som man siger.

Han har siddet og tænkt: Denne her interesse, jeg har for biologi, kan jeg måske udleve.

Og så går der ikke lang tid. Så får han ideen om, at han skal til Sydøstasien. Kan du fortælle, eller ved du det? Hvor den idé egentlig kommer fra. Hvad han skal.

Det han skal, er at han skal foretage både observationer og indsamle biologiske og zoologiske præparater, men det er sådan et privat projekt.

Han kan ikke rigtig få støtte til det, og med det mener jeg økonomisk støtte.

Royal Geographical Society, de støtter ham, og det har nok betydning, fordi dengang, hvis ikke man havde introduktionsbreve, så kom man jo ikke langt, og det har han så fra Royal Geographical Society. Det er så også interessant.

En franskmand med engelsk opbakning. Det i sig selv måske en indbygget konflikt.

Ja, det er interessant. Det er jeg ikke helt sikker på, havde været helt så nemt senere i imperialismens århundrede, hvor Frankrig og England jo bliver de store, vi kalder dem

de store imperier, men i virkelighed var de jo datidens supermagter. Og på mange måder hinandens modstandere, så det havde nok været sværere.

Men på det her tidspunkt, der kunne det altså lade sig gøre.

Så der var ikke en bagtanke fra fransk side af, at nu skulle man sende den her mand ud?

Nej, det er ikke sådan, at man sidder i Frankrig og siger: Nu skal vi udvide imperiet, fordi franskmændene har selvfølgelig nogle ideer om, at man skal udvide sine kolonier.

Men det er jo noget, han kommer til at tænke over. Det griber vi fat i senere.

Er det her hans egne tanker, var han med til at kolonisere nogle af de områder, han var med til at opdage derude?

Han er meget nuanceret omkring det. Men det vender vi tilbage til når han står ude i junglen.

Fortæl om ekspeditionen, som så... Jeg forstår ikke nødvendigvis er en lang ekspedition over tre år, men flere forskellige. Han tager af sted i 58.

Ja, i 58 tager han til Bangkok, som jo er hovedsædet for den siamesiske konge. På det tidspunkt: Siam er jo et selvstændigt kongedømme. Det bliver det ved med at være, Siam bliver aldrig koloniseret. Mister godt nok en stor del af deres territorium under den fransk-siamesiske krig i 1893. Men ikke desto mindre, og deriblandt mister de jo Laos og Cambodja. Men det er et selvstændigt kongedømme, og han kan jo ikke rejse rundt i sådan et kongedømme, uden at han laver aftaler. Det gør han jo så både i Siam, men det gør han også senere hen med forskellige konger i Cambodja.

Og det er rigtigt, det er ikke en lang ekspedition. Man regner med, at det er fire ekspeditioner. Når man læser hans bog, som i virkeligheden ikke er.. Man kan sige, den er samlet efter hans død ved hjælp af hans dagbøger og hans breve, men der flyder det nogle gange lidt ud i hinanden. Men det er i virkeligheden fire ekspeditioner. Det er en

kæmpe bedrift af den her unge mand, en relativt ung mand, men med en baggrund som professor i oldgræsk. Han tager altså til Siam, og det har jo været vildt.

Er han alene?

Det er ikke sådan at han har en stor ekspedition med sig. Han er helt alene. Men han er nu ikke helt alene alligevel, fordi han har nogen ledsagere med sig.

Har et par thailandske ledsagere med sig. Det er en kæmpe fordel, fordi i begyndelsen kan han jo ikke sproget.

Han bliver nok aldrig helt flydende i hverken thailandsk eller i cambodjansk. Og jeg vil lige oplyse her, at hvis jeg springer sådan lidt mellem thailandsk og benævelsen thailandsk og Siam, så er det jo fordi Siam jo ender med at være det land, som i dag kender som og kalder Thailand.

Men han har de her to ledsagere med, som har enorm betydning.

Han har et rigtig godt forhold til dem, skriver utrolig pænt om dem, og de kan jo tolke, og i øvrigt kender de også den lokale kultur. Og han virker også som en person, der forstår, at selv om han er franskmand, og det er han stolt af, så kommer han også som gæst i disse territorier, og der er det godt at have nogen med der, hvad skal man sige, kan oversætte kulturen, så man ikke begår de store fejltagelser.

Ja, så fortæl om hans... Nu kalder jeg det jagt på Angkor Wat. Ja, jeg forestiller mig ikke at han ved, at det er der. Men hvad bringer ham til den cambodjanske jungle, hvor han så mere eller mindre tilfældigt falder over det her enorme tempel?

Det er hans ekspedition i 1859, hvor han tager ind i Cambodja, og hvor han laver en aftale med to forskellige cambodjanske konger.

Hvad skal han derude?

Han indsamler... Han er enormt fascineret af at indsamle insekter, blandt andet. Har også senere hen fået opkaldt en bille efter sig.

Og det er jo noget, vi alle sammen formodentligt, går og drømmer om. Det gør jeg i hvert fald. Min store ambition er sådan set ikke at få et ridderkors, men at få opkaldt et insekt efter mig. Helst en snudebille. Det synes jeg ville være passende.

Men han er der simpelthen for at indsamle biller og studere naturen, og beskrive den. Han laver så en aftale med den ene konge. Der giver han så en meget sjov gave. Han har nemlig en engelsk stok med. Og en engelsk spadserestok, det er en stok, hvor der er bygget en pistol ind. Den forærer han til denne konge, som selvfølgelig bliver meget glad for den og så bliver han nærmest sendt videre til den næste konge, og denne konge giver ham tilladelse til at rejse op i Siem Reap. I den region.

Er det et befolket område?

Det er godt nok tyndt befolket. Det er det. Og det har vi måske svært ved at forestille os i dag. Gætter på, at der er mange, der lytter til det her, der i det mindste har været i Thailand. Jeg vil nu også anbefale, at man tager til både Cambodja og Laos, fordi det er vidunderlige steder. Og jeg må også her erklære min åbenlyse kærlighed til regionen og til Cambodja. Og Laos i særdeleshed.

Ja, og du har også været der flere gange og du har også besøgt Angkor Wat. Det vender vi tilbage til, når også Mouhot finder Angkor Wat. Hvad skriver han om den rejse på vej derud?

Som sagt, så tager han jo derop igen for at indsamle og studere naturen.

Men han er også godt klar over, at den cambodjanske eller khmerkulturen er noget helt særligt. Det er ikke det eneste sted, hvor der er templer, men han tager op i Siem Reap og der får han jo så at vide, at her ligger der nogle templer.

Og det er jo en åbenbaring for ham at se disse templer. Og hvis man selv har besøgt Siem Reap og besøgt Angkor Wat, og jeg må også lige nævne at Angkor Wat bare er et af templerne, der er mange templer, så er det jo en helt overvældende oplevelse.

Jeg har været så privilegeret at være der meget tidligt. Jeg har set solen gå op over Angkor Wat. Jeg var alene. Jeg ved ikke, hvor mange der er i dag, når det sker. Nu er vi jo i Coronatider, så der er måske heller ikke andet end nogle munke. Men når turismen er på sit højeste, er der 20.000 besøgende om dagen i tempelkomplekset.

Men jeg har været der alene.

Jesper, da han kommer derop, der bor nogle munke i det her område. Der er også måske en lille landsby. Han snakker med de her folk. Hvad fortæller de om stedet?

Han spørger jo selvfølgelig, han er interesseret i, hvad er... Hvad er det for en civilisation, der har skabt det her? Man skal huske på, at Angkor Wat, og alle genkender jo nok profilen, når de ser det. Der er nogle, der kalder det en triptykon, og en triptykon er jo i virkeligheden en altertavle med tre fløje. Og Angkor Wat er de tre tårne. Og massefylden, kubikmeteren, på Angkor Wat er lige så stor som Keopspyramiden. Det er et enormt byggeri, og han spørger selvfølgelig: Hvem er det, der har bygget det her? Og der er khmer-historien jo altså gået lidt i glemmebogen.

Templerne er jo aldrig blevet glemt af de lokale.

De er blevet udnyttet som templer og lever videre, og der er nogle, der siger: Jamen, det er blevet bygget af Gud. Nogle siger, det er kæmper, der har bygget det.

Nogle siger det er engle, der har bygget det, og nogle siger, at det har bare altid været her. Men han er jo selv klar over, at det er en stor kultur, der har bygget det her.

Det må have været et imperium. Og jeg må også sige, at han er der på et tidspunkt, hvor der ikke er bygget særlig meget. Det er jeg jo også selv. Og nu sidder jeg jo rent faktisk med et kort her, og det er det kort, jeg altid selv har rejst med. Det er det franske arkæologiske kort fra 1939.

Og når man ser på kortet, så kan du også godt se, at det er et stort, tomt område. Her har man Siem Reap. Det er nærmest en landsby. Og så har man her, der har man tempelkomplekset. Og ellers er der ikke andet end regnskov. Sådan er det ikke længere i dag. Men sådan var det.

Jesper, kommer han til Siem Reap, som er den lille landsby, først. Eller slår han sig gennem junglen på vej efter insekter, og så står templet der? Hvad skriver han om sit første møde med Angkor Wat?

Jamen han skriver jo, han prøver jo at beskrive bygningsværket, og Angkor Wat er det første han ser deroppe.

Der er jo andre templer, der er faktisk ret mange.

De er jo alle sammen storslåede på hver sin måde. Mit eget yndlings tempel, det er bayon-templet. Det er så også de fleste cambodjaneres templer, men Angkor Wat er for mange det mest betydningsfulde og det mest imponerende tempel.

Og når man ser på kortet her, så kan man også se, og det fortæller lidt om størrelsen, så er der bygget en en voldgrav rundt om, og den er fire gange en kilometer. Og når man så ser tempelområdet, hvor bayon ligger i midten, så drejer det sig altså om fire gange to kilometer. Hvis man så ser vandreservoireret, der ligger ved siden af, så er man klar over: Her har ligget en middelalderlig superby. Og som du sagde i indledningen, så har den her by altså været større end Paris.

Det er slet ikke til at forstå.

Det er slet ikke til at forstå.

Den er jo bygget i 1100-årene, og der har boet op til en million til halvanden million mennesker. I dag er det kun tempelkomplekserne, der er tilbage, fordi paladserne og folks huse var bygget af træ, så de er væk.

Da jeg var der første gang i begyndelsen af 90'erne, der sagde arkæologer og forskere at det her, det er et sted, hvor der har boet måske hundreder til 200.000, og jo mere arkæologien begynder arbejde med det, jo større vokser byen.

Og der må man også sige, at moderne satellit-teknologi har også gjort enormt meget, så man kan bare se, den her by har været enorm. Og det er også interessant at se,

hvordan man arbejder arkæologiske deroppe, fordi det er arkæologi med kraner. Det er jo kæmpe bygningskomplekser, som man rekonstruerer, og franskmændene er deroppe igen og rekonstruerer de her templer. De arbejdede i mellemkrigsårene, og det er også derfor, jeg har det her kort.

Og det skal vi tilbage til. Også hvad der skete, efter at Mouhot finder det. Men jeg har lyst til at blive i den her stemning, hvor at Mouhot finder det.

Det har været magisk. Og det er også det, der har været en del af attraktionen indtil i dag. Det er disse kæmpe træer, der vokser ind over templerne. I nogle tilfælde har det været med til at bevare templerne.

Jeg har ikke selv været der, men det er noget af det, jeg kan huske. Vi har set billeder af de enorme træer, der snor sig omkring bygningerne.

Lige præcis, og det skaber også en myte, vi lever med i dag. Når vi nu ser Indiana Jones. Når vi ser Tomb Raider med Angelina Jolene, som i øvrigt er optaget deroppe, så er det billede, vi har: overgroede templer. Og sådan så det ud. Sådan så det også ud, da jeg var der i 90'erne. På et tidspunkt talte man om, at man ville bevare nogle af de her træer.

Nu begynder man desværre også at fælde træerne, for det var en del af magien omkring alle de her tempelkomplekset. Det var overgroet. Det var som om Tornerose lå i en tusindårig søvn og ikke var blevet vækket. Det har været helt fantastisk. Det var fantastisk for mig. Og så tør jeg slet ikke tænke på, hvordan det har været for Mouhot, da han kom derop. For han vidste ikke, hvad han ville møde. Det gjorde jeg trods alt.

Og så skal vi dykke ned i hvad Mouhot selv skrev. Vi har jo desværre ikke lyd på Mouhot. Der findes ikke lyd med ham, men vi har bogen. Hans egen bog, der hedder Rejser i det centrale Indokina, Cambodja og Laos i årene 1858 til 60. Og der skriver han jo selvfølgelig i sin dagbog om fundet af hovedtemplet, som hedder Angkor Wat. Mouhot han skriver: på bredden af Mekongfloden og det forhistoriske kongedømme Siam Pui ligger der ruiner af en sådan storhed. Strukturer der er blevet rejst med så enorm arbejdskraft, at man ved første blik er fyldt med en sådan beundring, at man ikke

kan undgå at stille sig selv spørgsmålet: Hvad er der sket med en så stærk en race? Så civiliseret, så oplyst. Arkitekterne bag dette gigantiske værk.

Han gør sig overvejelser, hvad der dog skete med de folk der boede her. Og jeg ved ikke, om han selv kommer til at finde ud af det, fordi han lider en tragisk skæbne.

Ikke mange år senere, og det vender vi tilbage til, Jesper.

Men eksperter, forskere har jo så stykket puslespillet sammen. Hvad er der sket med de folk, der har boet i dette enorme sted?

Det er en gåde for ham og bliver en gåde lang tid efter. Jeg vil ganske kort indskyde, at det ikke alene er bygningsværket, men det er også den kunst, de frembringer. Deres skulpturer, deres relieffer er noget helt særligt. Og er noget helt særligt i dag, da det er en kunst, som er på højde med, hvad man kender fra det klassiske Rom og det klassiske Grækenland. Det er en arkaisk form, som man vil sige. Men det er en fantastisk kunstudfoldelse og Mouhot, og alle efter ham havde svært ved at forstå, at en middelalderlig kultur kunne frembringe noget så smukt.

Der er en forfatter, der hedder Jeffrey Gore, han skriver i mellemkrigsårene. Han skriver en bog, der hedder Bali Angkor: Livet og døden. Og han har en teori om, at den eneste måde denne her kunst kan være opstået på, det er hvis man har røget opium, fordi man må være hensat i en anden tilstand og det kan jeg bevidne, at det er ikke det opium gør ved en. Men der var mange teorier om, hvordan disse kunne være opstået.

Mouhot han løser jo ikke gåden, men han er jo også videnskabelig, så han har jo ikke vilde teorier.

Mange er klar over, at der har været en fortidig kultur. Mange mener og han mente jo nok også, at det var en kultur, der gik tusind år tilbage. Men i virkeligheden er den jo fra... Altså Storhedstiden for khmerimperier er jo fra år 1000 til år 1300.

Og så er det, at der sker en nedgang. Der har været mange forklaringer. Det er lidt ligesom med det romerske imperiums undergang. Der er jo 200 forklaringer på det. Men for at sige det ganske kort, så er Angkor truet af indre spændinger.

Angkor Wat begynder jo som et hinduistisk tempel, men overgår til at blive et buddhistisk tempel, som det fungerer som i dag.

Templet er bygget til guderne, eller er det bygget til kongerne?

Det er et hinduistisk tempel.

Men der ligger også begravet konger i templerne.

Og det betyder også, at der har været indre religiøse spændinger.

Man ser mange af templerne. De skifter religion, og derudover så må man også sige på grund af den indre nedgang, så sker der noget med infrastrukturen. Man kan se bl.a. på satellitfotos, at der har været enorme vandreservoir. Arkæologer kan se, at kanalerne bliver ikke vedligeholdt og så videre, så landbruget kommer ind i en nedgang. Og derudover så er der ydre trusler. Der er cham-kongedømmet, der angriber dem, angriber omkring år 1400. Og omkring år 1431 er det thaierne som angriber. Der er både indre og ydre trusler og jeg kan ikke lade være med at tænke på prins Sihanouk, den senere Kong Sihanouk.

Men prins Sihanouk blev citeret for, jeg mener, det var i Washington Post i slutningen af 70'erne, der blev han spurgt, om kongedømmet Cambodja var bange for Kinas indflydelse i regionen og det jo på et tidspunkt, hvor Vietnamkrigen er på sit højeste.

Og der siger han så meget filosofisk, at man er ikke bange for dragen, når ens naboer er ulven og tigreren.

Og med det mener han Thailand og Vietnam. Så det fortæller også lidt om, hvilken situation Cambodja var i og altid har været i.

Og som jeg også sagde, så mister man også en stor del af kongedømmet til det franske... Først til det siamesiske imperium og senere hen mister Siam det jo så til franskmændene. Så det er også et uroligt område.

Da Mouhot finder det her, hvor skarpt går han til værks i forhold til at dokumentere det, han har fundet, går han i gang med at måle op?

Man dokumenterer jo på en anden måde, end vi gør i dag.

Og i dag vil man så sige, at det er meget uvidenskabeligt. Men i samtiden må man jo sige, så er han meget sådan, jo videnskabelig i sine observationer.

Heldigvis er hans dagbøger og hans breve jo bevaret, fordi de kommer hjem. Ikke mindst fordi en af hans thailandske ledsagere efter hans død jo gemmer materiale for at få det tilbage til Europa. Så derfor er materialet jo gemt.

Det er utroligt detaljerigt. De her templer, er utroligt detaljerigt, fortæller jo historier, og de er enorme.

Men man skal også huske på, at han ser dem ikke som vi ser dem i dag, og med det mener jeg sådan rent fysisk. Fordi på grund af dette sammenbrud, der har været, på grund af, at junglen har vokset ind over, på grund af jordskælv og lynnedslag, så er templerne også nedbrudt på det tidspunkt, da han ser dem, så han ser dem også i en anden tilstand.

Men tænk at gå i en jomfruelig skov og bare vælte ind over det ene store tempel efter det andet. Det må have været en fantastisk oplevelse. Man kan heller ikke forestille sig andet. Han må have drømt om at komme tilbage til Frankrig og fortælle om den her opdagelse.

Og i virkeligheden er det jo ikke en opdagelse. For i virkelighed er det en genopdagelse, fordi det man så måske glemte i Frankrig, det var, at der havde været mange besøgende før.

Blandt andet bliver det beskrevet af en kinesisk diplomat, der er udsendt fra Riget i Midten. Allerede omkring 1100-årene. Der er også i de 1600-tallet portugisiske missionærer, der også er oppe i regionen og beskriver det.

Men den kinesiske ambassadør han rapporterer jo tilbage til den kinesiske kejser, og det er der ingen, der læser i Europa. Og de portugisiske missionærer de rapporterer tilbage til Vatikanet. Det er der heller ingen, der læser.

Det er glemt og gemt.

Ikke blandt de lokale.

Man kan sige, at khmer-imperiet går under, men templernes funktion går aldrig under. Det blev videreført. Men i Europa glemmer man det her tempelkompleks. Det sker jo igen, fordi på grund af Vietnamkrigen og så senere den helt store katastrofe, nemlig De Røde Khmerer, som overtager Cambodja. Pol Pot og folkemord, der blev begået dér og senere så...

Hvornår er det, er det midt 70'erne?

Ja, det er fra 75 til 79, at de såkaldte Røde Khmerer tager over.

Som trods alt så tager et navn efter det gamle imperium.

Men de er leninister, marxister. Men på den anden side, så er det også en leninistisk-marxistisk bevægelse som kigger meget på Edvard Hoxer og Albanien, som også lukker sig fuldstændig inde, man har en idé om, at man skal være fuldstændig selvforsynende og lukke verden ude. Og så skal man i øvrigt også knuse enhver fortidig kultur.

Og her nøjes man ikke med at smide en buste i havnen. Her går man virkelig til vaflerne. Her begynder man ikke alene at nedbryde kirker og templer og universiteter. Man slår også folk ihjel, som er veluddannede.

Millioner af mennesker slår De Røde Khmerer ihjel.

Hvis du havde briller eller et kørekort, var nok til at du blev slået ihjel. De diskuterer stadig, hvor mange der blev myrdet, men man regner med i hvert fald en tredjedel af

befolkningen blev myrdet. Og i den proces, der lukker man selvfølgelig resten af verden ude, og det betyder, at Angkor Wat og hele tempelkomplekset bliver glemt igen.

Bare lige en sidebemærkning: Det er jo interessant at en kommunistisk bevægelse, så berygtet og så forfærdeligt, som den var, De Røde Khmerer, faktisk tager et navn efter det gamle imperier, så de er også nationalistisk.

I Sovjetunionen, var man jo også nationalistisk. Alle, der sad i centralkomiteen, var jo højrussere så at sige. I Kina er det jo hankinesere. I Vietnam er det vietnamesere. Der er ikke så mange hmong'er, der sidder i betydningsfulde positioner der. Sådan er det altså. Det er også nationalistiske bevægelser, og det er Khmer Rouge, som det hedder på fransk, De Røde Khmerer, jo også.

Tilbage til Mouhot. Det er fantastisk, at vi stikker afsted. Og det vidste jeg, at vi ville gøre.

Det stikker jo altid afsted når vi er sammen.

Mouhot går rundt her, og han dokumenterer og skriver ned. Jeg har faktisk fundet et citat fra hans bog, hvor han netop går rundt og besøger de her templer. Du nævner også, at du faktisk... At dit yndlingstempel, at du faktisk bliver mest fascineret af et andet tempel end det store kendte, og det lader det også til, at Mouhot faktisk var. For han skriver følgende i sin bog:

Et af templerne, en konkurrent til Salomon, opført af en forhistorisk Michelangelo, må ærefuldt sidestilles med vores allerflotteste bygninger. Det er større end noget efterladt os af grækerne og romerne. Den præsenterer en trist kontrast til den barbariske situation, som nationen nu lider under.

Ret fint. Så han på en måde griber ind i, hvad der må have været større end det vi beundrer i Vesten, men også en barbarisk situation som nationen lider under. En tilbagegang.

Han er også romantiker. Det er den romantiske periode, så han har selvfølgelig også... Han er ikke kun videnskabsmand. Han har også sådan et poetisk syn på det, han ser.

Det er der slet ingen tvivl om.

Og hvad betød fundet både for franskmændene og ikke mindst for den nationale selvfølelse for Cambodja. Lad os starte med franskmændene. Hvad betød det for franskmændene, at han fandt det her?

Han kommer jo aldrig hjem og rapporterer om det fund. Men fordi familien donerer materialet til Royal Geographical Society i London, og fordi man går sammen om at få udgivet hans dagbøger og breve, der får man stykket denne her bog sammen og den bliver en bestseller, vil vi kalde det i dag. Både i Frankrig, men også i den engelsktalende verden. Og der bliver man jo grebet af den her mystiske, dampende jungle, der ligger et fortidigt tempel, som ingen har hørt om før. Det har man så. Men i samtiden, der opfatter man det som en ny opdagelse.

Der taler han ind i den franske legende om: Vi er en civilisation, men vi er også en civilisation, der forstår at andre civilisationer. Det får selvfølgelig betydning for det franske imperium, da man får etableret sig som et imperium, og man også får etableret Cambodja som en del af juvelen i den franske krone, nemlig Indokina.

Ikke nok med, at vi har en koloni. Ja, men vi har også et af verdens største religiøse monumenter. Måske det allerstørste. Englænderne har jo haft det på samme måde. Egypten var jo også en del af den britiske indflydelsessfære, og de kunne ligeså vel sige: prøv at se. Vi er i virkeligheden de store civilisationers aftager, og det sagde franskmænd. Så det havde stor betydning. Og hvis man ikke tror på mine ord, så vil jeg lige bede dig om at se på det katalog, som jeg har taget med.

Den skulle vi huske. For der ligger et fantastisk stort, smukt, farverigt katalog, er det fra Paris 1932? Ja, det er det.

Det er en stor koloniudstilling, fordi man laver en udstilling, hvor man selvfølgelig vil fortælle om det store franske imperium. Andre koloniregimer udstiller også. Hollændere og tyskere. Englænderne gider ikke rigtigt. De er så store, så det kan de ikke befatte sig med. Men danskerne har såmænd også en pavillon, der hedder Grønland. Men den her

koloniseringen, den ligger i en park, der ligger lige i yderkanten af det centrale Paris, Bois de Vincenne.

En ret stor park op. Der får man sat en masse pavilloner op. Og hvis du nu ser på dette billede af Angkor Wat, så kan jeg så fortælle dig, at det her er ikke Angkor Wat i Cambodja. Det er Angkor Wat, som er opført i skala en til en. Det er den største genopførelse af et arkitektonisk værk nogensinde i verdenshistorien, og det genopfører man i det centrale Paris, og det fortæller, hvilken betydning det havde, fordi den bygning overstrålede alle de andres pavilloner.

Den kunne vise, hvor stort... Det var derfor englænderne ikke kom.

Det kunne godt være, de havde hørt rygterne. Så er det også meget sjovt, det er også typisk fransk. På et af billederne, der er sådan en lille pavillon. Og når man så kender lidt til khmer-arkitektur, så ser den også lidt lidt underlig ud og ligner ikke rigtig noget, man har set andre steder. Men nu var det jo også sådan, at Angkor Wat skulle belyses om aftenen, så derfor skulle den have sit eget lille kraftværk. Og så byggede man en khmer-bygning over dem. Det er lidt en opfindelse. Men det byggede man i det centrale Paris. Desværre står den der ikke længere.

Det ville jeg ønske, og jeg har været i den park mange gange for at finde efterladenskaber, der er efterladt ganske få efterladenskaber efter udstillingen.

Men ikke efter Angkor Wat.

Wow en sidehistorie.

Ja, altså vi kan så også nævne: hvilken betydning har det så for Cambodja i dag?

Ja, for Cambodja har jo været igennem det her folkemord, har haft denne her helt forfærdelige historie, og det er jo deres Holocaust. Det er traumatiserende, og jeg kan også fortælle, da jeg var der første gang. De blev invaderet af Vietnam i 79, og Vietnam reddede jo i virkeligheden Cambodja fra dem selv, fordi de sætter en stopper for folkemordet. Jeg er der små ti år efter, og der er cambodjanerne i kollektivt granatchok, og det kan man se på folk, og man kan mærke det på folk.

Jeg har heller aldrig set så mange mennesker, der manglede arme eller ben. Det er jo et af de steder i verden, hvor der er langt flest landminer.

Og det er klart, når man skal bygge en nation op, så bliver man nødt til at samles om noget. Og i Cambodja, der samlede man sig om, at man havde en fortidig kultur, der kunne spise kirsebær med de allerstørste med, ikke alene det britiske og franske imperium, men også med Egypten og old-Grækenland og Mesopotamien. Og hvad ved jeg. Fordi man have tempelkomplekset oppe i Siem Reap.

Og derfor, når man ser det cambodjanske flag i dag, så vil man også se i midten. Der ser man den her triptykon. Der ser man Angkor Wats profil. Så stor betydning har det. Så har det i øvrigt også haft den store betydning, at det tiltrækker jo turisme, og det har også været med til at sparke økonomien i gang. Da jeg var der, var jeg der alene. Hver gang jeg har været der er billetkontoret blevet større og større. Og i øjeblikket er det vel på størrelse med Københavns Hovedbanegård. De kan modtage 20.000 om dagen, og det gør de også i højsæsonen, så det er blevet meget, meget stort. Og det er godt for cambodjanerne.

Det er godt for Angkor Wat og tempelkomplekset, for det har også været med til at finansiere restaurering.

Nu har man vist rykket nogle gelændere og nogle gange gange sådan, så folk ikke kan gå ind og røre templerne, og det kunne man før i tiden.

Magien er væk.

Magien er forsvundet. Da jeg var der første gang, der var jeg der som sagt alene. Der var et af tempelkomplekserne, hvor jeg kun måtte gå med en bevæbnet vagt, fordi der var stadigvæk en... Det var det vilde øst. Siem Reap var bogstavelig talt en hovedgade. På hovedgaden der havde FN et minerydningenskontor. Verdensbanken havde et lille kontor, så var der et fransk partiseri. Og så var der et par bordeller. Og for enden af hver gade var der en politikontrol. Og når man gik udenfor politikontrol, så var man ude i det... Altså i det vilde østen. I et lovløst område. Og det var relativt lovløst oppe ved Angkor Wat.

Jeg var der som sagt alene, prøvede at holde mig uden for minefelterne, for de var jo ikke afmærkede. Og De Røde Khmerer havde været så venlige, da de trak sig tilbage, at lægge minefelter, fordi de jo også var klar over, at området havde stor symbolsk betydning. Og i øvrigt ville det også holde turisterne væk. Og den dag i dag er man jo i gang med minerydning. Nu er man godt nok rykket ret langt ud. Men man er stadigvæk i gang med minerydning. Men jeg var der alene, og jeg vil ganske kort fortælle, at jeg overnattede også i Angkor Wat. Jeg kravler op i midtærtårnet der overnattede jeg så om natten.

Nå, inde i selve templet.

Der var så forfærdeligt tordenvejr om natten, og på det tidspunkt havde man ikke fået sat lynafleder op. Så på et tidspunkt blev det altså sådan en tropisk storm. Så jeg kravlede så ned igen, og så ville jeg overnatte i et af sidegallerier, og så vil jeg så sige. Som en sjov lille anekdote på et tidspunkt var der sådan en meget stram lugt, og jeg funderede sådan lidt over, der sad jeg der i mørket og tænkte: hvor syv søren har jeg lugtet det her før. Og så slog det mig: Det havde jeg jo lugtet i rovdyrburet i Zoologisk Have. Og så tænkte jeg for syv søren: Der er en tiger, og jeg fik sved på overlæben.

Heldigvis var der så et lysglimt, der viste, hvad det var for dyr, og det var, kan jeg sige, en meget, meget lille ged med voldsomt duftende kirtler. Men jeg var så rystet, at jeg kravlede altså op i midtærtårnet igen.

Om morgenen, der sad jeg så og så solopgangen fra midtærtårnet, og cirka 10 kilometer væk, vurderer jeg, kunne jeg høre artillerinedslag og henover verden, hen hen over himlen, var der lysspor og der blev kæmpet mindre end 10 kilometer fra Angkor Wat. Det var et uroligt område.

Historiens vingesus og du ligger der og føler dig som en Mouhot.

Det gjorde jeg og på en eller anden måde var det... Hvis nogen spørger: Hvad var din største rejseoplevelse nogensinde? Og jeg har jo rejst en del. Så må jeg sige, at Angkor Wat glemmer jeg aldrig, og Mouhot glemmer jeg heller aldrig. Og selv om jeg nu er blevet museumsinspektør, og mit fagområde egentlig er... Formelt set er jeg inspektør

for Afrika. Men man skal også have en hobby og ligeså vel som at Mouhot, hans hobby, det var insekter, så er mit på en måde, så er det blevet Laos og Cambodja. Som sagt: min kærlighed til den region er helt uden grænser.

Og Mouhots historie.

Og lige om lidt, så bliver den endnu mere interessant.

Din egen lille, som jeg startede med at sige, genopdagelse af Mouhot, den lader jeg lige ligge lidt, fordi vi skal lige tilbage til selve Angkor Wat.

Jeg har ikke selv været der, Jesper, det har du. Og ved, hvordan der ser ud. De her små skulpturer, afbilleder af for eksempel dans. Jeg har jo, inden vi gik i gang i dag, også bedt dig om, om du kunne sende mig et eller andet. Noget musik, nogle stemninger, nogle følelser og en af de ting, du har sendt. Det er noget musik, som de i Cambodja kalder Apsara.

Det er en dans, som er meget karakteristisk for området, og som er helt central i kulturen. Det er en dans, hvor man ikke danser med fødderne. Man danser faktisk med hænderne. Det er et helt selvstændigt sprog. Der er 1162 forskellige håndbevægelser, og det vil sige, hvis man er i stand til at læse den her dans, så får man simpelthen en fortælling.

Det kan både være en fortælling om guder eller om khmernes forhistorie. Man danser i virkeligheden hverken for mennesker eller for fyrster, man danser for guderne, og det er noget af det smukkeste, jeg ved, og jeg ser det så ofte jeg kan.

Nu må vi se det på vores indre øje, mens vi hører musikken til en apsara-dans.

Vi startede med at snakke om da Mouhot, ja han bliver jo ikke sendt af sted, men da han tager af sted og har kontakt til the Royal Geographical Society i London, at han ikke er blevet sendt af sted af franskmændene.

Men han kommer til at betyde meget for fransk selvopfattelse på godt og ondt.

Deres kolonisering af det her område. Kan du fortælle lidt om, hvad Mouhot gjorde sig af tanker om, at han måske blev brugt som instrument i denne her kolonisering?

Det er meget interessant, fordi han er klar over, at sådan er det jo med alt opdagelse, at når man opdager noget, så er man med til at beskrive det. Men måske er man også med til at ødelægge den. Kender det måske lidt fra turisme, at der er så skønt et sted, men man ved også, at masseturismen i virkeligheden også ødelægger noget af magien, som det er sket oppe i Siem Reap. Han er klar over, at her er noget, der er helt unikt, men han synes også, at der er sket en tilbagegang i Cambodja. Det tænker han jo med udgangspunkt i de her tempelkomplekser.

Han siger: Nu bor man noget mere beskedent, end man gjorde dengang, og derfor synes han, der er sket en tilbagegang. På den ene side, så er han nok af den opfattelse, at hvis franskmændene kommer her, så kan vi både få glæde af den fortidige civilisation, men vi kan også give dem noget af vores civilisation. Men måske bliver vi også måske ubevidst agenter for noget andet, og det kan måske være en form for udbytning. Så på den måde er han jo meget, meget nuanceret i sit syn.

Og det flugter rigtig godt med det citat, vi begge to er faldet over, hvor han faktisk ret reflekteret skriver i sin dagbog om det her. Er han et instrument, er han en form for agent for kolonialismen? Han skriver følgende: Vil de europæiske landes bevægelse mod øst resultere i noget godt ved at introducere disse lande velsignelsen fra vores nation? Eller vil vi agere som blinde instrumenter for grænseløs ambition og bidrage til deres nuværende elendighed?

Det er stærkt skrevet. det er meget, meget interessant, at han skriver det på mange måder, så ender Cambodja med at blive det franske imperiums baggård. Og der er faktisk en historiker, der har skrevet en bog, der hedder Cambodias Bad Frenchmen. Cambodjas slemme franskmænd eller dårlige franskmænd, fordi de franskmænd man ikke ville have i Hanoi eller i Saigon. De rejste altså meget ofte ind i Cambodja. Og det var meget ofte lykkeriddere, som var på flugt fra Europa, fordi der var de på flugt fra kriminalitet eller hvad ved jeg illegitime børn og spillegæld og så videre.

Nogle gange var de også på flugt fra sig selv.

Ja, formentlig.

Og så ender de altså i Cambodja, så Cambodja bliver ikke en god forretning for franskmændene. Til gengæld så bliver det faktisk en stor seværdighed, og i mellemkrigsårene, så var der utrolig mange, der tog køreturen, enten, det var nu hovedsageligt fra Saigon, man tog køreturen, det er en ret lang køretur, men så kørte man fra Saigon og så op til Siem Reap. Og der var mange, virkelig mange, turister. Det var turismen i sin vorden, og det var ikke kun lokal koloni-embedsmænd, der tog der op. Det var også folk, der kom udefra. Charlie Chaplin var blandt andet deroppe som turist. Så det var turismen i sin vorden. Man ser turistplakater fra samtiden, så er Angkor Wat og bayon-templet jo også meget ofte afbilledet.

Fortæl om Mouhots skæbne.

Han kommer jo aldrig hjem til Frankrig.

Det gør han ikke.

Han bliver jo formodentlig stukket af et insekt og får formodentlig malaria, og han er syg i over 20 dage og lider forfærdeligt. Han dør faktisk i Laos, og hans sidste ord i hans dagbog er Åh, min Gud. Han var ellers meget religiøs, men det har været... De sidste dage har været meget slemme, og han bliver begravet i kongedømmet Lang Sang, som ligger oppe i Luang Prabang, og der blev han begravet ved Nam Kahn floden, som er en sideflod til Mekong. Der bliver han så begravet af sine ledsagere, som så også samler hans dagbøger, hans breve og præparater.

Alt hvad han har fundet frem til, samler de sammen, får det ud til den franske legation, der sender det hjem til familien, og familien beslutter så... De er jo kosmopolitter, men han er giftet ind i en engelsk familie, så den ender så i Royal Geographical Society. Man samler det, og bogen bliver udgivet. Han bliver en sensation.

Han går jo så lidt i glemmebogen igen.

Og vi har faktisk citatet fra dagbogen fra den ledsager han har med, der har skrevet om, hvor graven ligger i dag. Det vil jeg læse lidt fra. Men først Jesper, vil jeg fortælle om, at du jo har været der.

At du på den måde for dig selv, genopdagede Mouhot ved at være ved hans grav.

På en eller anden måde, så endte mine rejser derude med også at blive en rejse i Mouhots fodspor, og på et tidspunkt også i begyndelsen af 90'erne er jeg i Laos, og jeg er i Luang Prabang, den gamle kejserstad, som jo er under UNESCOs beskyttelsesprogram. Fuldstændig ligesom templerne i Siem Reap er. Fordi i Luang Prabang, er den gamle franske by bevaret i sin helhed. Det er et magisk sted. Andet kan jeg ikke sige. Der tager jeg ud og tror, det er en syv kilometer uden for Luang Prabang. Da havde jeg hørt, at der er en lille landsby, der er specialister i silkevævning, så tager jeg ud, og mens jeg er i den her landsby, så er der en af silkevæverne, der siger til mig, at ved du, at der ligger en franskmand begravet her?

Jeg sagde: det ved jeg faktisk ikke.

Du aner ikke, at Mouhot ligger begravet der?

Jeg ved jo, at Mouhot ligger begravet et sted i Laos, men jeg har ikke tænkt videre over det, og Luang Prabang ligger jo på en halvø ude i Mekongfloden. Så jeg tænker jo sådan set ikke på, at den her landsby ligger ved siden af en biflod.

Det tænker jeg slet ikke over.

Så hun siger: Du går bare i den retning, så jeg går ned mod floden, og så går jeg ned i, hvad der ligner en dyresti. Og der bliver mere og mere tilgroet, og det bliver faktisk tæt jungle.

Det viser sig så, at et lille år før jeg har været der, har man genfundet Mouhots gravsted, og man har istandsat den. Men så går den så lidt i glemmebogen. Det kan jeg sige med sikkerhed, fordi jeg er der et lille år efter, den er blevet genopdaget, og da var det groet fuldstændig til. Og jeg står nede ved floden, og jeg kan jo ingenting se. Der er smukt, som der jo altid er i Laos. Men der ligger også en lille slugt, der går ind i land, så

den prøver at bevæge mig ind i. Så jeg maser mig igennem krattet, og lige pludselig så ligger der en stor hvid sarkofag. Den sarkofag, der bliver opsat, jeg mener ti år efter hans død, der blev han genopgravet og lagt i en sarkofag, og der stod den så.

Det var et stort øjeblik for mig. Det må jeg sige. På en måde så var det fuldendt. Jeg må også sige, at jeg vil anbefale alle, der tager dig ud og besøger Luang Prabang, tag ud og besøg graven. Det er knap så magisk dag. I dag ligger der en masse cafeer og restauranter. Det er såmænd meget hyggeligt. Det er også blevet lidt Dyrehavsbakken. Man har opstillet en statue i cement af Mouhot. Den ligner ham ikke særlig meget. Han var en lidt rund og trind mand med fuldskæg. Men han står der med stor hat, og han var meget religiøs. Han blev altid omtalt som katolik.

Jeg mener nu han var protestant, men ikke desto mindre så tænder jeg nu altid et lys for Mouhot, når jeg er der.

Fordi jeg synes, at jeg har været på en rejse med ham.

Vi har været på rejse med dig i dag, Jesper, og med Mouhot. Og tusind tak for det. Og så vil jeg afslutte vores samtale om Mouhot med netop citatet fra hans hjælper, som skriver i dagbogen om netop det sted, hvor de begraver Mouhot. Det lyder sådan her:

Landskabet der omgiver graven er fin, men på samme måde trist. Et par enkelte træer, deres grenes raslen, følges af fra vandet i Nam Kahn. På den anden side rejser der sig en væg af sorte klippesten. Der er ingen plads til at dvæle, ingen spor af mennesker i nærheden.

På denne sidste hvileplads for en eventyrlig franskmand. Tak for i dag, Jesper.

Den yderste grænse er produceret af Kontoret Juhl og Brunse for Nationalmuseet og Radio Loud. En særlig tak til BBC, Discovery Channel og Danmarks Radio. Find serien på vorestid.dk eller der hvor du normalt finder dine podcast.